

Proces normiranja hrvatskoga jezika do 20. stoljeća

Severin, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:642149>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Helena Severin

PROCES NORMIRANJA HRVATSKOGA JEZIKA DO 20. STOLJEĆA

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Helena Severin

PROCES NORMIRANJA HRVATSKOGA JEZIKA DO 20. STOLJEĆA

Diplomski rad

Mentorica rada: izv. prof. dr. sc. Tamara Gazdić-Alerić

Zagreb, rujan 2022.

SAŽETAK

U ovome diplomskome radu bit će prikazan povijesni pregled normiranja hrvatskoga jezika do 20. stoljeća. Na početku rada bit će objašnjena prostorna obilježja hrvatskoga jezika, odnosno triju njegovih narječja: štokavskoga, kajkavskoga i čakavskoga, kako bi se bolje razumijela povijesna kretanja vezana uz proces normiranja i odabir štokavske osnovice hrvatskoga standardnoga jezika. Kultura na prostorima današnje Republike Hrvatske leži na temeljima triju pisama: glagoljice, ćirilice i latinice. U radu se stoga opisuju pisani tragovi koji su pronađeni i svjedoče o tim trima pismima koja su obogatila povijest hrvatskoga jezika i kulturu hrvatskoga naroda u cjelini. U drugome dijelu ovoga rada bit će prikazana periodizacija hrvatskoga jezika prema Brozoviću (1978.) koja prati njegov razvoj u šest razdoblja. Zatim slijedi prikaz hrvatske leksikografije, gramatike i rječnika 16., 17. i 18. stoljeća. Rječnicima i gramatikama normiran je hrvatski jezik toga vremena, što utjecalo na daljnje aktivnosti vezane uz normiranje hrvatskoga jezika do njegova završetka na početku 20. stoljeća. U radu se objašnjava i hrvatski narodni preporod zajedno s prvim novinama pisanim na hrvatskome jeziku, jezičnim pitanjima u ilirskim provincijama, grafijskim pitanjima u Dalmaciji u 19. stoljeću, ali i pitanjem štokavštine u Slavoniji te kajkavskoga uoči hrvatskoga narodnoga preporoda. Uz hrvatski se narodni preporod veže i ilirski pokret koji zajedno s filološkim školama ostavlja traga u hrvatskome jeziku i bez kojih današnji hrvatski standardni jezik ne bi postojao u ovom obliku.

Ključne riječi

hrvatski jezik, povijest hrvatskog jezika, hrvatski standardni jezik, norme i normiranje

SUMMARY

This thesis will present a historical overview of the standardization of the Croatian language up to the 20th century. At first, spatial characteristics of the Croatian language will be explained, namely all three of its dialects: Štokavian, Kajkavian and Chakavian, in order to better understand the historical developments related to the standardization process and the selection of the Štokavian basis of the Croatian standard language. Culture in today's Republic of Croatia rests on the foundations of three scripts: Glagolitic, Cyrillic and Latin. Thesis describes the written traces that were found and testify to these three letters that enriched the history of the Croatian language and the culture of the Croatian people as a whole. In the second part of this paper, the periodization of the Croatian language according to Brozović (1978) will be presented, which follows its development in six periods. This is followed by a presentation of Croatian lexicography, grammar and dictionaries of the 16th, 17th and 18th centuries. Dictionaries and grammars standardized the Croatian language of that time, which influenced further activities related to the standardization of the Croatian language until its completion at the beginning of the 20th century. The paper also explains the Croatian national revival together with the first newspapers written in the Croatian language, language issues in the Illyrian provinces, graphic issues in Dalmatia in the 19th century, but also the issue of Štokavian in Slavonia and Kajkavian on the eve of the Croatian national revival. The Illyrian movement, which together with the philological schools left its mark on the Croatian language and without which today's standard Croatian language would not exist in this form, is also connected with the Croatian national revival.

Keywords

Croatian language, history of Croatian language, Croatian standard language, norms and standardization

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. NARJEČJA HRVATSKOGA JEZIKA	2
2.1. Štokavsko narječje	2
2.2. Čakavsko narječje	4
2.3. Kajkavsko narječje	4
3. HRVATSKA PISMA	6
3.1. Glagoljica	6
3.2. Ćirilica	6
3.3. Latinica	7
4. RAZDOBLJA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA	7
4.1. Predstandardno razdoblje	7
4.2. Drugo razdoblje	8
4.3. Treće razdoblje	9
4.4. Četvrto razdoblje	9
4.5. Peto razdoblje	10
5. NORMIRANJE DO 20. STOLJEĆA	12
5.1. Kultura književnoga jezika	12
5.2. Norma	13
5.3. Normiranje do 20. stoljeća	13
5.4. Prve novine na hrvatskome jeziku	15
5.5. Šime Starčević	16
5.6. Grafija	17
5.7. Štokavska književna praksa	18
5.8. Hrvatski kajkavski krajevi	20
5.9. Utjecaj filoloških škola na standardni jezik	20
6. ZAKLJUČAK	29
LITERATURA	31
PRILOZI	32

1. UVOD

Hrvatski jezik naziv je za nacionalni jezik Hrvata kojim govori više od 5,5 milijuna ljudi. Službeni je jezik u Republici Hrvatskoj i kao takav koristi se u državnoj upravi, školstvu te je propisan rječnikom, gramatikom i pravopisom. Njime govore i pripadnici hrvatske manjine koji žive u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Mađarskoj, Sloveniji, Austriji, Slovačkoj, Italiji i ostalim zemljama. Hrvatski jezik nosi svoja obilježja koja ga razlikuju od svih drugih jezika. Hrvatski jezik obuhvaća hrvatski standardni jezik i sva tri narječja, odnosno sve dijalekte i njihove mjesne govore kao konkretne realizacije apstraktnih dijalekata i narječja, i sve gradske govore (razgovorni jezik, žargone, tajne jezike). Obilježja su hrvatskoga standardnog jezika: autonomnost, normiranost, višefunkcionalnost, stabilnost u prostoru i stabilnost u vremenu.

Hrvatski je standardni jezik autonoman jer ne ovisi ni o jednom drugom jeziku, ne ovisi o narječjima, a ni o promjenama koje se događaju unutar njih. Samostalan je i ne podudara se ni s jednim drugim jezikom. Ne ovisi ni o štokavskome narječju, koje mu je osnovica, već je potpuno samostalan. Hrvatski standardni jezik ne podudara se ni sa jednim mjesnim govorom, nego se stječe isključivo učenjem.

Svaki jezik, pa tako i hrvatski standardni jezik, sastoji se od određenih pravila, točnije normi. Norme određuju što je pravilno na svim razinama te su čvrste i općeobavezne. Standardni hrvatski jezik određuju sljedeće norme: pravopisna, fonološka, morfološka, sintaktička, rječotvorna, leksička i pravogovorna norma. Pravopisna norma propisuje kako se normativno piše veliko i malo početno slovo, sastavljeno i nesastavljeno pisanje riječi, pisanje riječi s glasovima i glasovnim skupovima (*č, ć, dž, đ, j, h, ije/je/i/e*), pisanje pravopisnih znakova, kratica, tuđica i posuđenica. Fonološka norma određuje pravila vezana uz glasove, točnije, uz naglašavanje riječi, glasovne promjene i sl. Morfološka norma bavi se vrstama riječi i njihovim oblicima. Sintaktička norma propisuje jezične pojavnosti vezane uz jezičnu razinu rečenice, a rječotvorna norma propisuje načine na koje se riječi hrvatskoga jezika tvore. Leksička norma propisuje uporabu riječi u njihovu pravilnome značenju, a pravogovorna norma pravilno naglašavanje riječi i naglasnih cjelina. Kako bi se jezičnim normama ovladalo, potrebno ih je učiti. Pravila standardnoga jezika opisana su u temeljnim normativnim priručnicima: rječniku, gramatici i pravopisu te pravogovornome priručniku. Rječnici sadrže popise riječi nekoga jezika i njihova značenja te stilske odrednice. Gramatike su jezični priručnici koji sadrže fonološke, morfološke, tvorbene i sintaktičke opise i norme. Pravopisi propisuju pravila vezana uz pisanje riječi, a sastoje se od pravopisnih pravila i rječnika u kojem su navedene riječi koje podliježu nekom pravopisnome pravilu.

Hrvatskim se standardnim jezikom služimo u svim komunikacijskim situacijama te zato za njega možemo reći da je višefunkcionalan. Hrvatski standardni jezik ostvaruje se u pet funkcionalnih stilova: književnoumjetničkome, razgovornome, publicističkome, administrativnome i znanstvenome stilu. Odabir stila ovisi o kontekstu u kojem se komunikacija odvija, namjeri pošiljatelja i primateljima.

Iako je jezik oblikovan sustav, nije zatvoren, točnije otvoren je za promjene i dopune, no promjene ne smiju narušiti sporazumijevanje govornika. Jezik se s vremenom mijenja i u njega ulaze novi pojmovi, a riječi kojima se više ne koristimo zastarijevaju. Jezik se prilagođava komunikacijskim situacijama u kojima se govornici nalaze te je kao takav elastičan u vremenu, ali je stabilan u prostoru.

2. NARJEČJA HRVATSKOGA JEZIKA

U hrvatskome jeziku postoje tri narječja; štokavsko, kajkavsko i čakavsko narječje. Narječja su dobila nazive prema upitnim zamjenicama. Oczkova (2010: 93) navodi da je „Kopitar (je) još 1811. uveo upitne zamjenice *kaj*, *ča* i *što* kao kriterij za podjelu dijalekata”. Unutar narječja razlikujemo dijalekte. Dijalekt je naziv za govor kojim se koristi određena skupina ljudi na određenom području. Dijalekte dijelimo prema refleksu jata: ikavski, ekavski, jekavski, ikavsko-ekavski. Dijalekti se dijele na skupine govora, a one na mjesne govore, koji su ostvarenja, a ne apstrakcije.

2.1. Štokavsko narječje

Štokavsko narječje nosi naziv prema upitnoj zamjenici *što*. Ovo narječje najzastupljenije je na prostoru današnje Hrvatske, ali i okolnih zemalja. Štokavsko narječje pojavljuje se i u drugim zemljama, u Crnoj Gori, Bosni i Srbiji. Razlika između štokavskoga narječja u svim navedenim zemljama jest razvoj jata $u > e, i, ije, je$. Tim je promjenama došlo do razvoja ekavskog, ikavskog, ijekavskog i jekavskog dijalekta. Štokavsko narječje nekada se sastojalo od dva narječja, zapadnoštokavskog i istočnoštokavskog. Liscu (2003) navodi sljedeća obilježja štokavskoga dijalekta:

1. *Što* ili *šta* kao neosobna upitna zamjenica
2. Razlikovanje dvaju kratkih i dvaju (ili triju) dugih uzlaznih i silaznih naglasaka te zanaglasne duljine
3. Sačuvane nenaglašene duljine

4. *U* kao refleks stražnjeg nazala i samoglasnog *-l*
5. Razvoj inicijalnoga *vǫ* (sa slabim jerom) > *u* (unuk)
6. Vokalizacija izjednačenog *jera* u *a*
7. Metateza *vǫs* u *sv-* (*sve*)
8. Prijelaz *čr-* u *cr*, osim u slavonskome dijalektu
9. Prijelaz suglasničke skupine *cr* u *tr*
10. Razvoj *-l* u *-o/-a*
11. Razvoj *jt, jd* u procesu nove jotacije u *ć, ž*
12. Sekundarna palatalizacija usnika i prednjo-jezično-zubnih suglasnika
13. Gubljenje fonema *h* (uz iznimke)
14. Nastavak u genitivu množine muškoga, ženskog i srednjeg roda *-a*
15. Proširenost nastavka *-u* za lokativ jednine muškoga i srednjeg roda
16. Sinkretizam dativa, lokativa, instrumentalnoga množine muškoga, ženskog i srednjeg roda
17. Proširenost množine u većini jednosložnih imenica muškoga roda morfemom *-ov/-ev*
18. Novi nastavak *-om* u instrumentalu jednine ženskog roda po analogiji s *-o* osnovama
19. Nastavak *-og(a)* u genitivu, akuzativu jednine muškoga i srednjeg roda pridjevno-zamjenične deklinacije
20. U ženskoj deklinaciji, nastavci *-ja*-osnova
21. Čuvanje aorista
22. Posebne konstrukcije s brojevima 2, 3, 4
23. Velik broj turcizama.

Dijalekti su štokavskoga narječja: slavonski dijalekt, istočnobosanski dijalekt, zapadni dijalekt ili dalmatinsko-bosanski i novoštokavski jekavski dijalekt. Štokavskim narječjem govori se u Slavoniji, Baranji, Banovini, Lici, u nekim dijelovima Dalmacije, Gorskom kotaru i Žumberku.

2.2. Čakavsko narječje

Čakavsko narječje nosi naziv prema upitnoj zamjenici *ča*. U čakavskome narječju upitna zamjenica *ča* ili *ca* koristi se za živo, a *ki* za neživo. U njemu ima dosta talijanizama, a sačuvale su se i arhaične riječi. Čakavskim narječjem pisani su najvažniji hrvatski spomenici kao što su Bašćanska ploča i Vinodolski zakonik. Ti su spomenici dokaz kako je srednja Dalmacija pripadala čakavskome narječju. Čakavštinu dijelimo u četiri skupine: ekavski dijalekt, ikavsko-ekavski dijalekt, ikavski dijalekt i jekavski dijalekt. Obilježja su čakavskog narječja:

1. Upitna zamjenica *ča*
2. Vokalizacija ujednačenog jera
3. Denazalizacija *ę* u 'a (npr. *jazik, počati*)
4. Razvoj *tj,dj* u *t',j* (npr. *meja*)
5. Očuvanje skupina *čr-* (npr. *črn*)
6. Očuvanje fonema *h*
7. Nepostojanje palatalizacije
8. Arhaična akcentuacija
9. Arhaičan pogodbeni način *bin, biš, bi, bismo, bite*.

Čakavsko narječje može se podijeliti na šest dijalekata: buzetski ili gornjomiranski dijalekt, jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski dijalekt, sjevernočakavski ili ekavskočakavski dijalekt, srednjočakavski ili ikavsko-ekavski dijalekt, južnočakavski ili ikavskočakavski dijalekt i lastovski ili jekavskočakavski dijalekt. Nekada je čakavsko narječje bilo rasprostranjenije nego što je danas. Danas se čakavskim narječjem govori u Istri, Hrvatskom primorju, Dalmaciji, Lici, Gorskom kotaru, na otocima i Žumberku. Izvan granica Hrvatske koristi se u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj.

2.3. Kajkavsko narječje

Kajkavsko narječje nosi naziv prema upitnoj zamjenici *kaj*. U kajkavskome narječju susreće se mnogo germanizama i mađarizama. Kajkavsko je narječje rasprostranjeno na području sjeverozapadne

Hrvatske i u Gorskom kotaru. S obzirom na svoju raznolikost, često je bilo dijeljeno na mnoge skupine, što fonološke, što dijalektalne. Mijo Lončarić dijeli kajkavsko narječje u dvije glavne skupine (prema: Oczkova, 2010). Prvu skupinu čini većina kajkavskih govora koji imaju zajednička obilježja, dok drugu skupinu čine granični zapadni govori koji nemaju sva tipična obilježja. Oczkova (2010) navodi kako su obilježja kajkavskoga narječja:

1. Upitna zamjenica *kaj, kej, ke, koj, kuj*
2. Posebni naglasni sustav
3. Ujednačenost refleksa *jata* te ujednačenog *jera* koji daju usko *e* (npr. *cvet, deca*)
4. Ujednačenost stražnjeg nosnika *o* i samostalnoga *l* koji daju *o* uz *u, ou*
5. Protetsko *-v* ispred *-u*
6. Izjednačenost izgovora *č* i *ć*
7. Djelomična obezvučenost krajnjeg suglasnika
8. Tvorba budućega vremena od pomoćnog glagola biti participia na *-l*
9. Očuvanost supina poslije glagola kretanja
10. Nepostojanje vokativa
11. U genitivu množine muškoga roda nastavci *-of/-ef* te nastavak *-ø* u ženskome i srednjem rodu
12. Nema alternacija u osnovi
13. Komparativ ima specifičan sufiks *š*.

Kajkavsko se narječje dijeli na šest dijalekata: zagorsko-međimurski, turopoljsko-posavski, križevačko-podravski, prigorski, donjosutlanski i goranski dijalekt. Kajkavskim narječjem govori se u Podravini, Posavini, Međimurju, Moslavini, Zagrebu i okolici, Zagorju, Prigorju, Turopolju, Pokuplju, te dijelu Gorskog kotara i Žumberka.

3. HRVATSKA PISMA

Hrvatska pisana kultura koristila se trima pismima – glagoljicom, ćirilicom i latinicom. Pisalo se na kamenim spomenicima, na graditeljskim objektima, pisale su se knjige, misali, zbornici, enciklopedije, pjesme.

3.1. Glagoljica

Glagoljica je najstarije pismo Slavena i pismo kojim su Hrvati bilježili svoj materinski jezik još u 10. stoljeću. Glagoljicu je osmislio Konstantin Filozof – sveti Ćiril, a s bratom Metodom poslan je u misiju opismenjivanja Slavena. Kako su podrijetlom bili Grci, najvažnije liturgijske tekstove preveli su s grčkog na staroslavenski. Sveti Ćiril oblikovao je glagoljsko pismo koje se naziva obla glagoljica. Neki od zakona napisanih na glagoljici su *Vinodolski zakon* (1288.), *Statut grada i otoka Korčule* (1214.), *Krčki statut* (1388.) i drugi. Glagoljicom je napisan i *Istarski razvod* (1275.), vrlo vrijedan jezični, društveni, politički i književni spomenik. Uz spomenike i zakone, glagoljicom su napisani *Rumanac Trojski* (mitološka povijest), *Aleksandrida* (viteška djela), *Lucidar* (srednjovjekovna enciklopedija). Najstariji tekst pisan glagoljicom je *Kločev glagoljaš* iz 11. stoljeća napisan na pergameni. Iz istoga stoljeća datira i *Valunska ploča* koja je pisana na dva jezika, hrvatskom redakcijom staroslavenskog i latinskim jezikom. *Bašćanska ploča* iz 1100. godine, darovnica kralja Zvonimira, ostavila je veliki trag u hrvatskoj povijesti i povijesti jezika, a prikazuje prijelaz s oble glagoljice na uglatu glagoljicu. Nakon 12. stoljeća glagoljicom se nastavljaju služiti samo Hrvati. Prilagođavaju je svojim potrebama te nastaje novi oblik glagoljice, uglata glagoljica. Njome se bilježio starohrvatski jezik, uglavnom na čakavskome narječju. Zlatnim razdobljem hrvatskoga glagoljaštva nazivamo razdoblje 14. i 15. stoljeća. Iz toga je razdoblja sačuvano mnogo brevijara, misala, zakona i pravnih spisa. Glagoljicom je otisnuto i šest inkunabula od kojih je najpoznatija *Misal po zakonu rimskoga dvora*. U 19. stoljeću prestala se aktivno upotrebljavati, ali je ostala važna u kulturi i simbol je hrvatskoga nacionalnog identiteta.

3.2. Ćirilica

Ćirilica je u Hrvatskoj poznata i kao bosančica. Koristila se u Bosni, Dubrovniku i srednjoj Dalmaciji. Pojavila se na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće, no 15. stoljeće smatra se stoljećem oblikovanju hrvatske

ćirilice. Uz glagoljičko pismo, ćirilicu nalazimo na spomenicima kao što su *Kninski ulomak*, *Plastovski ulomak*, ali i na *Bašćanskoj ploči* (svega nekoliko slova). Najstariji hrvatski ćirilični natpis je *Povaljski prag* iz 12. stoljeća, dok je najstariji statut na ćirilici *Poljički statut*. O bogatoj ćiriličnoj pismenosti na području Dubrovnika svjedoče pravni tekstovi pisani ćirilicom. Brozović (1973.) navodi kako je ćirilica stigla Hrvatima prekasno da bi mogla postati općim pismom, ali je došla i dovoljno rano jer je onemogućila glagoljici da to postane.

3.3. Latinica

Latinica je pismo kojim su se nekada koristili stari Rimljani. Hrvati se dolaskom u 7. stoljeću ne susreću samo s latinskim jezikom, već i pismom uopće, zbog čega latinica postaje prvim pismom kojim su Hrvati pisali. Najstariji sačuvani zapis je zapis s krstionice kneza Višeslava (oko 800. godine), a najstarija isprava *Povelja kneza Trpimira* (852. godina). Najstariji spomen hrvatskog imena zapisanog na kamenu je natpis kneza Branimira u kojem stoji naziv *dux croatorum*. U jednome se razdoblju moglo pisati svim pismima, glagoljicom, latinicom i ćirilicom. No, glagoljica se počela povlačiti zbog crkvenih prilika, a povukla se i ćirilica. Latinica je u 16. stoljeću prevladala u odnosu na glagoljicu, a u 19. stoljeću potisnula je ćirilicu.

4. RAZDOBLJA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

Dalibor Brozović podijelio je povijest hrvatske književnosti na dva razdoblja, predstandardno razdoblje i standardno razdoblje. Predstandardno razdoblje traje od 9. stoljeća sve do druge polovine 18. stoljeća te se dijeli na tri razdoblja (prvo razdoblje, drugo razdoblje i treće razdoblje). Standardno razdoblje počinje u drugoj polovini 18. stoljeća i traje do 20. stoljeća. Također se dijeli na tri razdoblja (četvrto razdoblje, peto razdoblje i šesto razdoblje).

4.1. Predstandardno razdoblje

Predstandardno razdoblje najduže je razdoblje u hrvatskoj književnosti te je podijeljeno na tri razdoblja.

Prvo razdoblje, točnije prva faza, traje od 9. stoljeća sve do polovine 12. stoljeća. Na samome početku Hrvati nisu bili sigurni hoće li prihvatiti tuđi jezik ili se koristiti svojim. Svojim jezikom nazivali su slavenske idiome. S obzirom na to da nitko nije razmišljao o stvaranju pisma koje bi se temeljilo na narodnoj dijalektalnoj osnovici, prihvaćaju ćirilometodsko crkvenoslavensko pismo. Jezik kojim su govorili bio je latinski, pisali su glagoljicom, a latinicom se pisao samo latinski jezik.

Druga faza započinje polovinom 12. stoljeća i traje do kraja 13. stoljeća. Početkom druge faze stigla je ćirilica. Bila je rasprostranjena u današnjoj srednjoj i južnoj Dalmaciji, na otocima, u Dubrovniku, Slavoniji, zapadnoj Hercegovini i Bosni. Ćirilica, točnije hrvatska bosančica, preuzela je ulogu glagoljice. No, i dalje je glagoljica imala svoje mjesto u tome dijelu jezične povijesti. S obzirom na to da se narod služio i glagoljicom i ćirilicom, dolazi do dvojstva narječja i dvopismenosti. Brozović (2008) navodi kako je ćirilica stigla prekasno da bi mogla postati općehrvatsko pismo, a ujedno i dovoljno rano kako bi onemogućila da to postane glagoljica. U sjeverno dalmatinskom primorju i Istri pojavljuje se čakavski književni jezik, a štokavština i južna čakavština pod utjecajem su sjevernočakavsko-hrvatskokrkvenoslavenskog jezika. Hrvatska imena pojavljuju se zapisana na latinskome jeziku.

Treća faza počinje u 14. stoljeću. U Zadru se pojavljuje latinica i proširuje se krajevima, a glagoljica počinje slabiti te gubi svoje značenje. Brozović (2008) navodi dvije posljedice prevlasti latinice, glagoljica je izgubila priliku postati hrvatsko pismo, čakavsko-hrvatskokrkvenoslavenski neće postati službenim jezikom Hrvata. U ovoj fazi djeluju sva tri pisma, glagoljica, latinica i ćirilica. No, latinica se morala znati zbog latinskoga jezika, a jezik kojim su Hrvati govorili mogao se pisati na bilo kojem pismu. Treća faza završava potkraj 15. stoljeća.

4.2. Drugo razdoblje

Drugo razdoblje obuhvaća 16. stoljeće. Do 16. stoljeća postojala je samo jedna hrvatska pismenost, iako se ostvarivala na više pisama. Unatoč tome, svatko je čitao ono napisano onako kako je znao, tj. na pismu koje poznaje. Od 16. stoljeća stanje se mijenja jer dolazi do razvoja pokrajina. Naime, razvoj pokrajinskih književnosti uzrokovao je probleme. Trebalo je izabrati između čakavskoga i štokavskoga jezika, ali i između latinice i zapadne ćirilice kao pisma. Uz čakavsko i štokavsko narječje pojavljuje se i kajkavsko narječje. U prvome razdoblju prevladavala je čakavština, no s vremenom se izjednačila s kajkavskim i štokavskim narječjem. Razlike u dijalektima bile su veoma male. Razvila su se i dva

teritorijalna kompleksa, sjeverozapadni i jugoistočni. Sjeverozapadni kompleks govorio je kajkavsko-sjevernočakavskim, koristio se glagoljicom i pisao kajkavskim na latinici. Jugoistočni kompleks koristio se štokavsko-južnočakavskim, no nisu imali uređeno pismo. Pisali su latinicom i zapadnom ćirilicom, a pisani jezik bio je štokavski i čakavski. To stoljeće također je od iznimne važnosti jer je u njemu došlo do ravnoteže narječja za temelj pisanoga jezika i izbora jezika, navodi Brozović (2008). Najveći književni trag u 16. stoljeću ostavila su poznata literarna djela kao što su *Judita*, *Dundo Maroje*, *Planine*, *Novela od Stanca*, *Robinja*, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, *Jeđupka* i najpoznatije pjesme toga razdoblja *Jur nijedna na svit vila* i lirike Džore Držića.

4.3. Treće razdoblje

Treće razdoblje (17. stoljeće do prve polovine 18. stoljeća) donosi razlike u oba kompleksa. U sjeverozapadnom kompleksu kajkavski jezik postaje stabilan i piše se glagoljicom i latinicom. Hrvatska pokrajinska književnost sve je razvijenija, a u 17. stoljeću pojavljuje se ozaljski književno-jezični krug. U jugoistočnom kompleksu za pismo je izabrana latinica, a za govor štokavsko narječje. Štokavsko se narječje tada bitno razlikuje od štokavštine kakvu poznajemo danas. Naime, tada nisu raspoznavali naglaske i nisu raspoznavali množinske deklinacije. Važno je napomenuti kako na početku 17. stoljeća, 1604. godine, Bartol Kašić izdaje prvu hrvatsku gramatiku koja se temeljila na čakavsko-ikavskom govoru. Čakavski je koristio jer mu je bio materinski govor, ali kasnije počinje pisati ijekavskom štokavštinom. U jugoistočnom kompleksu problem je odabir između ijekavice i ikavice, a novi razgovorni pismeni jezik postaje bosansko novoštokavski.

4.4. Četvrto razdoblje

Četvrto razdoblje traje od druge polovine 18. stoljeća do hrvatskog narodnog preporoda. Započinje suradnja između Dubrovnika i Slavonije te Dubrovnika i ostatka Dalmacije tako što se pišu priručnici, gramatike i pravopisi koji ulaze u škole. Osim toga, izdaju se rječnici i definiraju termini. U sjeverozapadnom dijelu kajkavski je u procesu standardizacije, ulazi u škole, administraciju, javne objave i literaturu, dakle teži se standardizaciji kajkavskog. Za razliku od sjeverozapadnoga kompleksa u jugoistočnom kompleksu mnoga pitanja nisu riješena. Tako je novoštokavski jezik u procesu standardizacije iako nema uređenu grafiju već ima dvije grafije, dalmatinsku i slavonsku. Pitanje ijekavštine i ikavštine još je otvoreno, iako se naginje k ijekavici. Pitanja grafijska neujednačenosti i

novoštokavske deklinacije u ovome su razdoblju ostala neriješena. Prevladao je šćakavizam te su u njega svoje riječi unijeli šćakavci. Prvim hrvatskim pismenim jezikom postaje (poslije hrvatskokrvenoslavenskog jezika) novoštokavski.

4.5. Peto razdoblje

Peto razdoblje obuhvaća kraj hrvatskoga narodnog preporoda sve do kraja 19. stoljeća. Napušta se kajkavski književni jezik i ijekavica prevladava ekavicu. Zahvaljujući Ljudevitu Gaju i hrvatskom narodnom preporodu standardizirala se grafija. Pojavila su se pitanja o pravopisu i gramatici. Naime, bilo je potrebno odlučiti između morfološkog pravopisa i fonološkog pravopisa te hoće li deklinacija biti starija ili novoštokavska. Odlučeno je da će se koristiti pravopis određen po fonološkom načelu i novoštokavskoj deklinaciji.

Ilirski pokret bio je pokret koji se pojavio u tridesetim godinama 19. stoljeća. Bio je to jezični ili književnojezični pokret koji je težio tome da materinska riječ dobije status književnoga izraza, navodi Moguš (2009). Uz to, bio je i politički pokret koji se zalagao za jedinstvo Ilira. Još uvijek nije postojao jedan jedinstveni jezik. Štokavska je grafija tada imala dijakritičke znakove, a kajkavska nije, stoga se Ljudevit Gaj *Kratkom osnovom horvatsko-slavenskoga pravopisanja poleg mudrolubneh narodneh i prigospodarneh temelov i zrokov* okreće štokavskoj grafiji. Navedena knjižica izdana je na hrvatskome i njemačkome jeziku, a Ljudevit Gaj težio je jednom materinskome jeziku, horvatskom, iako je pisao na kajkavskome narječju. Odlučio je, po uzoru na Vitezovića, svaki glas pisati jednim znakom. Ljudevit Gaj prilikom zapisivanja nekih glasova odlučuje se za dijakritička rješenja, navodi Moguš (2009). Tildu je kao oznaku već bio upotrijebio Pavao Vitezović kojega Gaj i navodi u članku u *Pravopiszu* objavljenom 1835. godine u *Danici*. Ljudevit Gaj odbacuje *dy* kao fonem za glas *đ* jer *dy* može značiti *di*, a znak *di* donosi drugačiji kontekst u riječi nego glas *đ*, primjerice vidi i *grozdje*. Na knjižicu Ljudevita Gaja nije bilo reakcija, ali situacija s jezikom počinje se poboljšavati. Jedan od preporoditelja, Matija Smodek, dobiva dozvolu predavati hrvatsku filologiju na zagrebačkoj Akademiji znanosti. Predavanja su bila neobavezna, a održavala su se od 1831. godine sve do 1840. godine, unatoč Mađarima. Istovremeno, Ljudevit Gaj ne odustaje od svoje zamisli. Godine 1835. počinje s izdavanjem časopisa *Danica* i *Novine*. U njima je pisao svojom grafijom i kajkavskim jezikom. U časopisu *Danica* prvo godište nosilo je naziv *Pravopisz*, a u njemu je ponovno iznosio prijedloge svoje reforme. Ljudevit Gaj izlaže novo rješenje u kojem tildu zamjenjuje kvačicom i odlučuje se za znakove *dj*, *gj*, *lj*, *nj* (umjesto točke stavlja zarez na znakove). U navedenom godištu u časopisu je izdana i

Horvatska domovina, tiskana novom Gajevom verzijom grafije. Već od iduće godine „tiskaju se i *Novine* i *Danica* takvim književnim jezikom i takvim slovopisom. Tim odvažnim potezom uspostavljeno je jednom za svagda jedinstvo u standardnom jeziku, što, dakako, podrazumijeva i jedinstvenu grafiju” (Katičić, 2013: 165). U početku se znak *j* pisao bez točke, ponovno je uvedeno tradicionalno latiničko pisanje (*lj, nj, dj, gj*), a slovo *đ* uveo je Đuro Đaničić, navodi Katičić (2013). Godine 1832. Ivan Derkos izdaje latinsku knjižicu pod nazivom *Genius patriae super dormientibus suis filiis: seu Folium patrioticum pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, in excitandum linguae patriae studium* u prijevodu *Genij domovine nad usnulim svojim sinovima: ili Domoljubni list za stanovnike kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije kao poticaj za nastojanje oko otačkoga jezika*. U knjižici piše o jeziku koji bi se trebao ujediniti u jedan jezik i napominje da svi trebaju prihvatiti jedan književni jezik, a time probuđuje ljubav u Hrvatima za narodni jezik. Iste je godine grof Janko Drašković, tada jedan od pokretača narodnog preporoda, napisao *Diserterija iliti razgovor darovan gospodi poklisarom zakonskim i budućem zakonotvorcem kraljevinah naših za buduću Dietu Ungarsku odaslanem* u kojoj piše o političkoj situaciji vezanoj uz preporod. Knjigom je podržao Gaja, a on je izdavanjem *Danice* i *Novina* na štokavskom narječju i svojom grafijom utjecao na uvođenje standardnog jezika i latiničkog pisma. No, nisu svi bili spremni napustiti jezik kojim su se do tada koristili. Tako je župnik Ignac Kristijanović želio kajkavsko narječje kao književni jezik. Oko sebe je uspio okupiti istomišljenike, ali bezuspješno. Uz Kristijanovića se našlo još onih koji su pružali otpor pa su tako Ignjat Alojzije Brlić i Ante Kuzmanić svoje nezadovoljstvo iskazivali u časopisu *Zora dalmatinska*. Časopis se počeo tiskati 1846. godine, a pridružio mu se i Šime Starčević. S obzirom na to da nisu uspjeli u standardizaciji hrvatskoga jezika kako su naumili, u *Novinama* i *Danici* objavljuju da napuštaju horvatski jezik, a uvode ilirski jezik. U časopisima su objavljivani tekstovi koji su bili normirani, a za jezik se tada zainteresirao i Vjekoslav Babukić te je Gaju bio od velike pomoći. Naime, Babukić je lektorirao tekstove i u *Danici* objavio svoju gramatiku *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*. Objavljena je i kao zasebna knjiga te prevedena na njemački i talijanski jezik. Nakon nekog vremena Babukić počinje inzistirati na štokavskim dijalektalnim obilježjima standardnog jezika, navodi Katičić (2013). Ivan Mažuranić, nakon dovršetka Osmana, izdaje rječnik zajedno s Jakovom Užarevićem. Bio je to njemačko-hrvatski rječnik koji je nosio naziv *Deutch-illirisches Wörterbuch – Njemačko ilirski slovar*. U kratkome periodu izdano je mnogo rječnika kojima je glavni cilj bio spajanje hrvatskoga jezika. Počelo je razdoblje dugotrajnog usavršavanja jezika. Na standardnome jeziku narod se mora znati sporazumijevati, a jedini ispravan način naučit će školovanjem. Preporod je potaknuo stvaranje novih riječi, ali i korištenje onih starih. U Hrvatskom saboru govorilo se latinskim, stoga je 1843. godine Ivan Kukuljević Sakcinski održao politički govor na hrvatskome jeziku. Četiri

godine kasnije odlučeno je da će se svi govori u saboru održavati na hrvatskome jeziku. Godine 1848. dolazi do revolucije i propasti ilirskog pokreta.

Posljednje, šesto razdoblje obuhvaća 20. stoljeće u kojem se učvršćuje standard i u kojem se pojavljuje novočakavska i novokajkavska literatura.

5. NORMIRANJE DO 20. STOLJEĆA

5.1. Kultura književnoga jezika

Hrvati su se okrenuli jednom književnom jeziku koji su prihvatili kao zajednički i ostavili po strani tri narječja kojima su se aktivno koristili. Ivan Esih navodi kako u Krakovu djeluje Društvo prijatelja poljskog jezika i da tako nešto treba i Hrvatima. Poljaci ne samo da šire ljubav prema poljskom jeziku već i razvijaju jezik i dijele pravila o jeziku u knjigama, na predavanjima i brinu za poljski jezik koji se uči u školama. Esih je težio k tome da se jezik njeguje i da se izgrade pravila hrvatskoga književnoga jezika. Bila bi to pravopisna, leksikačka i gramatička pravila. Napominjao je kako je važno da se pravila odupiru promjenama u narječjima i da se ne uvode riječi koje nisu hrvatske, točnije tuđice. Dok se u školama uči o povijesti, činjenicama, kraljevima i bitkama, povijest hrvatskoga jezika se zanemaruje. Mnogi su pokušavali popraviti i promijeniti jezik, točnije gramatiku, no Esih navodi kako samo odlični pisci i živi govor mogu utjecati na pravilnost jezika. Jezik i pravila mijenjaju se kako se mijenja i vrijeme. Na leksičkoj razini neke riječi odlaze u prošlost, nove riječi postaju dio sadašnjosti i potrebno je biti u korak s novim pravilima. Konzervativno društvo nije imalo razumijevanja za jezik koji se vremenom mijenjao, a pojavljivali su se i jezični čistunci koji su analizirali svaku riječ i tražili joj nelogičnost. Nije bilo prihvatljivo koristiti se tuđicama i riječima koje nisu hrvatske, smatralo se kako bi mogle donijeti više štete nego koristi i da za njima nema potrebe. Novotvorenice ili neologizmi također su stvarali probleme jer nije svaku riječ koju je netko zamislio društvo moglo prihvatiti. Od tiska se tražilo pisanje u skladu s pravilima. Od govora se očekivalo da bude u skladu s obrazovanim društvom, pa je došlo do pitanja tko ima najbolji izgovor riječi. Esih navodi kako je to osoba koja kod izgovora riječi ne odaje svoje lokalne značajke. No, narječja su itekako važna u razvoju hrvatskoga standardnog jezika. Svatko mora poznavati svoj jezik, učiti jezična pravila i ne ulaziti u bitku promjene jezika ako nije dorastao tome zadatku jer bi time mogao samo naštetiti jeziku.

5.2. Norma

Hrvatski standardni jezik temelji se na normama. Norme su pravila koja propisuju što sve ulazi u standardni jezik. Normiranje se provodi svjesno uz uporabu stručne literature, točnije priručnika. Norma je uvjetovana sistemom i govorom, u isto vrijeme je i stabilna i promjenjiva. Stabilna je zbog kulturne tradicije, a promjenjiva zbog evolucije. Tri su temeljna tipa norme po Josipu Siliću – sistematske norme, funkcionalne norme i stilističke norme. Sistematske norme odvajaju dopustive od nedopustivih jezičnih činjenica. Funkcionalne norme razlikuju književni jezik od dijalekta, a stilističke norme „utvrđuju status jezičnih činjenica u različitim sferama funkcioniranja književnog jezika”. (Samardžija, 1999: 205) Svaka norma ima kriterije koji određuju je li upotreba jezika pravilna ili nepravilna. Kriteriji moraju uvažiti određene uvjete „da jezična upotreba bude regularna, da odgovara mogućnostima sistema jezika i da bude društveno odobrena”. (Samardžija, 1999: 206) Veoma je važno zadovoljiti sve uvjete kako bi došlo do objektivne procjene normativnosti. Smatralo se da se normativni jezični izraz može pronaći ponajprije u jeziku književnih djela. No, jezik književnih djela može biti književnojezični, ali i neknjiževnojezični. Zato se u obzir trebaju uzeti svi funkcionalni stilovi u kojima se jezik ostvaruje, a ne samo neki. Jedan od problema normiranja hrvatskoga jezika bio je taj što su neke skupine ljudi smatrale kako baš njihov kraj, točnije sredina govore hrvatskim standardnim jezikom. No, hrvatski standardni jezik veći je i od mjesnih govora i od dijalekata kojima ti mjesni govori pripadaju te ih kao takav nadilazi. Za štokavsko narječje često se smatralo da je nestalo jer je postalo osnovicom hrvatskoga standardnog jezika. No, ono nije nestalo. Naime, ako osobe govore štokavskim narječjem, ne znači da govore hrvatskim standardnim jezikom, već ga i one stječu učenjem jer se standardnim jezikom ovladava isključivo učenjem.

5.3. Normiranje do 20.stoljeća

Od 9. stoljeća jezik Hrvata neprestano se mijenja. Ni jedan jezik koji se protezao kroz stoljeća i kojim su Hrvati govorili nije bio normiran, točnije nije imao svoja propisana pravila. Normativna pravila i normativne gramatike nisu postojale sve do druge polovine 18. stoljeća kada se u Slavoniji i Hrvatskoj propisuju pravopisi za škole. Jasno je da je proces samog normiranja bio veoma složen, pa je tako i jasno zašto je trajao stoljećima. Razlog tome je taj što je narod upotrebljavao i druge jezike, što je postojalo dvojstvo štokavske književnosti (ijekavica i ikavica) i što se govorilo i pisalo na trima

narječjima na području Hrvatske. Hrvatski jezik proglašen je službenim jezikom Hrvata tek nakon govora Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Saboru 2. svibnja 1843. godine. Govorio je hrvatskim jezikom i naglasio da svi narodi imaju svoj jezik, a jedino se Hrvati koriste mrtvim jezikom, misleći na latinski jezik. Do proglašenja hrvatskog jezika službenim, hrvatska književnost već je bila normirana. Normirali su je književnici i jezikoslovci koji su težili k istom jeziku za sve i kojima je jezik bio od izuzetne važnosti. Od tri dijalekta koja su se govorila na području hrvatske, štokavsko narječje postalo je temelj hrvatskoga standardnog jezika. Vjerski misionari, među kojima je bio i Bartol Kašić, odlučili su se za štokavsko narječje jer im je bio potreban samo jedan dijalekt na kojem će obnašati svoje dužnosti. Stoga su odabrali štokavski dijalekt. Nakon što je Bartol Kašić napisao prvu hrvatsku gramatiku, ona je postala uzor i oslonac svim gramatikama koje su uslijedile nakon nje. U razdoblju od 1604. godine pa sve do 1889. godine napisano je stotinu gramatika, a svaka sljedeća oslanjala se na onu prethodnu. Oslanjanjem na svoje prethodnike, osigurao se kontinuitet normiranja hrvatskoga jezika. U današnjoj se gramatici također mogu pronaći tragovi nekadašnjih propisanih normi. Uz gramatike, počinje i sastavljanje rječnika. U drugoj polovini 19. stoljeća u gramatikama se pojavljuju i sintaktički opisi. U gramatikama su opisani jekavski, ijekavski i ikavski govor. Andrija Torkvat Brlić prikazao je fonološku sliku jata kakva se može vidjeti i u današnjem standardnom jeziku. Oslanjao se na dotadašnje gramatike te izdaje gramatiku u kojoj prvi koristi četiri naglasna znaka. S obzirom na to da mu je uzor bio Daničić, od njega preuzima naglasne znakove. No, „drugi jat piše troslovom u ćirilničnim primjerima, a dvoslovom u latiničnim primjerima, ali u oba slučaja imaju isti naglasak”. (Tafra, 1995: 351). Do kraja 19. stoljeća književnojezičnu normu obilježavali su padežni nastavci za D L I množine. Nastavci *-om, -ih, -i; -am, -ah, -ami; -im, -ih, -mi; -im, -ih, -imi* značajke su novoštokavskoga govora, ali propisani uz novoštokavske *-ima, -ama*. U 17. stoljeću počinju prevladavati izjednačeni množinski padeži, a normirao ih je Bartol Kašić dok su ilirske gramatike zadržale starije nastavke. Skupina hrvatskih jezikoslovaca poznatija pod nazivom “hrvatski vukovci”, odlučuje se za neizjednačene nastavke kao mogućnost kod izbora triju padeža stoga se uz novoštokavske oblike u gramatikama nalaze i stariji oblici. Mirko Divković padeže kao što su: dativ množine ženama, ženam; lokativ množine ženama, ženah; instrumental množine ženama, ženami, naziva književnim padežima dok sinkretske padeže smatra dijalektnim padežima. Izdavači su morali prenositi nesinkretske padeže u sinkretske jer su se sinkretskim padežima koristili pisci u 19. stoljeću.

Zbog pravilne i propisane norme, za tri navedena padeža propisani su izjednačeni nastavci. Gramatike prije “hrvatskih vukovaca” razlikovale su dativ/lokativ jednine muškog i srednjeg roda pronominalne deklinacije. Dativ jednine završava nastavkom *-omu/-emu* dok lokativ jednine završava nastavkom *-om/-em* te su kao takvi stari nastavci deklinacije. Tek se u 15. stoljeću dativ i lokativ poravnavaju i oba

nose nastavak *-om/-em*. Nastavci *-u* i *-e* postaju pokretni samoglasnici koji se koriste i dan danas u gramatici. Također, u gramatikama prije pojave "hrvatskih vukovaca" razlikovala se imenička od zamjeničke deklinacije. Narodni govor bila je takozvana nit vodilja "hrvatskih vukovaca". U narodnom govoru nije postojao particip stoga ga "vukovci" svode na minimum. Participi su bili propisani jer su se koristili u knjigama te su kao takvi pripadali književnome jeziku. Izgubila su se i dva oblika izricanja budućnosti - futur koji je označavao gotovu budućnost, primjerice bit ću čitao, i futur koji je označavao negotovu istovremenost, primjerice budem čitao. Futur koji je izricao negotovu istovremenost bio je normiran u Kašićevim gramatikama i koristio se kroz pet stoljeća. Za futur koji je označavao gotovu budućnost smatralo se da se koristio u 16. stoljeću. Hrvatske gramatike i rječnici bili su aktivni i na leksičkom i morfološkom polju. Jezična norma dozvoljavala je morfološku i leksičku sinonimiju te je težila pravopisnoj, leksičkoj i sintaktičkoj normi jedinstvenog hrvatskog standardnog jezika. Do kraja 19. stoljeća postojala je konstanta u jezičnoj normi koju su "hrvatski vukovci" zamijenili novim modelom.

5.4. Prve novine na hrvatskome jeziku

Potkraj 18. i početkom 19. stoljeća započinje teško razdoblje za hrvatski jezik, ali i sam hrvatski narod. Dolazi do stagnacije, a Hrvati zamalo gube autonomni narodni život. No, prijedlozi i ideje nisu prestajali nicati, pa je tako Josip Mihalić želio u Đakovu osnovati društvo koje bi njegovalo slavonski jezik. Na strani očuvanja i promicanja slavonskog jezika bio je i Karlo Pavić koji u svom djelu *Politika za dobre ljude* izražava želju za izradom rječnika. Došlo je i do pokušaja izdavanja novina, pa je tako Antun Nagy dobio ideju za tiskanje novina koje bi bile namijenjene svima, a nosile bi naziv *Slavonski Feniks*. Novinama je želio informirati narod, ali i usavršiti narodni jezik i težio je stvaranju jednog jedinstvenog jezika od jednog narječja koje će biti opće za sve. No, prve novine koje su bile izdavane na hrvatskome jeziku bile su novine *Kraljski Dalmatin* točnije *Il Regio Dalmata*. Bile su upravno-političke novine pisane i talijanskim jezikom. Izvorni jezik novina bio je talijanski, a samo dio se prevodio na hrvatski jezik. Prevodile su se informacije i vijesti za čitatelje kao što su naredbe, članci o političkim događajima, članci o poljoprivredi, hvalospjevi Napoleonu i slično. U početku su izlazile subotom, kasnije i petkom, a pred kraj i ostale dane u tjednu. Najčešće su ih čitali svećenici i službenici. Novine su počele izlaziti 12. srpnja 1806. godine, a dolaskom generala Maurillana na upravnu vlast, talijanski se sve manje prevodi na hrvatski jezik te nestaje iz novina 1810. godine. Pri prevođenju riječi s talijanskog na hrvatski jezik prevoditelji su željeli da svaka talijanska riječ ima svoj

prijevod na hrvatski jezik. Vjeruje se da su se prevoditelji koristili starijim rječnicima kao što su *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium* Ivana Belosteneca, s obzirom na to da je to prvi rječnik koji je sadržavao sva tri narječja. Neke od riječi za koje se smatra da su preuzete iz starih rječnika za prijevod su *Azna – finanza*, *Ghlednik – ispettore*, *Nadlagati – superare*, *Parvostojnik – presidente*, *Zaduxnik – creditore* i sl. Vince (2002) smatra kako su se najviše koristili rječnikom J. Stullija pod naslovom *Lexicon latino-italico-illyricum*. Primjeri koji ukazuju na korištenje rječnika J. Stullija su: *dillovanje, operazione – djelovanje, dvornicza, sala– dvornica, pedipsa, pedepsa – muka, uvietovanje, uvietnistvo – uvjetovanje, zahlog, pegno – zalog* i sl. Posao tadašnjeg prevoditelja nije bio nimalo lak, morali su raditi brzo i svaku riječ prevesti na narodni jezik. Na prijevodu su radile tri osobe, dva prevoditelja čiji su se prijevodi uspoređivali i treća osoba čija je uloga bila odlučiti čiji je prijevod bio primjereniji. Iako su novine prestale izlaziti, hrvatski jezik pokazao se kao jezik prikladan za svakodnevnu komunikaciju i poslovanje.

5.5. Šime Starčević

Šime Starčević, porijeklom iz Gospića, napisao je 1812. godine francusku gramatiku pod naslovom *Mozin Nova ricsoslovica ilirisko franceska prineshena po Shimi Starcsevichu xupniku od Novog u Lici na potribovanje vojnicke mladosti iliriskih darzhavah*. Gramatiku je namijenio ilirskim oficirima za učenje francuskoga jezika koji se koristio u svakodnevnome govoru. No gramatika je služila i svim Hrvatima koji su htjeli naučiti francuski jezik. Uzor njegovoj gramatici bila je njemačka gramatika svećenika Mozina iz 1809. godine, ali je iz nje izostavio sve ono što je smatrao nepotrebnim. Starčević je gramatiku pisao po zapovijedi francuskih vlasti i morao ju je napisati u što kraćem roku pa je ona tako napisana u samo godinu dana, 1811. godine. Bez obzira na tadašnju francusku vlast, francuski maršal Marmont zalagao se za dubrovački književni jezik. Nije bilo razjašnjeno hoće li se za osnovu književnog jezika uzeti dubrovački govor ili jezik ostalih hrvatskih krajeva, navodi Vince (2002). Šime Starčević, nedugo nakon napisane gramatike, napisao je i *Novu ricsoslovica Illiriscka vojnicke mladosti krajicnoj poklonjena trdom i nastojanjem Shime Starcsevicha xupnika od Novoga u Lici*. Bila je to gramatika koja se oslanjala na narodni lički ikavski govor, ali je pisana u skladu s književnim jezikom. Zalagao se za ikavštinu i želio je štokavsko narječje kao osnovu jezika. Uz to, u gramatici se posvetio naglascima i navodi četiri novoštokavska naglaska koja postoje: „jedan je posve kratak kao pas, nebo, did, drugi je malo uzdignut pak barzo spušten kao govoriti, toliko, grihota, treći je malo potegnuto na duglje kao karam, pitam, vežem, a četvrti je posve raztegnuto kao kazati, vezati, pisati”. (Vince, 2002: 129) Prvi je dakle, kratkosilazni, drugi kratkouzlazni, treći

dugosilazni, a posljednji dugouzlazni naglasak. Šime Starčević gramatiku je napisao 1811. godine, a izdao 1812. godine. Luka Milovanov 1810. godine napisao *Opit nastavljenja k serbskoj sličnorečnosti i slogomjerju* i bio je još jedan pisac koji se zanimao za naglaske. Knjiga nikada nije objavljena, ali ju, nakon pronalaska, 1833. godine izdaje Karadžić te, koristeći se elementima Milanove knjige, piše *Pismencu*. Milanov je naglašavao da svaka riječ u rječniku treba imati i označen naglasak. Karadžiću se to činilo besmislenim. Starčević se i dalje bavio naglascima i njegovi su članci izlazili u *Glasniku dalmatinskom* sredinom 19. stoljeća. U jednome broju piše o tri akcentska znaka: smotani (^), teški (˘) i oštri (˙). Teškim znakom bilježi dugosilazni akcent, zanaglasnu dužinu i oba kratka akcenta ispred dužine, primjerice bìli, mòst. Oštrim znakom bilježi dugouzlazni akcent, primjerice proklétstvo. Smotanim znakom bilježi kratkouzlazni akcent, primjerice imêna. Karadžić je pak razlikovao četiri akcenta. Za kratke kratkosilazne i kratkouzlazne slogove koristi znak (˘), za dugouzlazne koristi znak (˙), dugosilazne naglaske obilježava znakom (^), a kad je želio da se čini kao da glas prelazi na druga slova, koristio je znak (˘). Sljedeće pitanje kojim se bavio Starčević bila je grafija. U *Ričoslovnici* navodi da kada želi napisati riječi kao što je čeljade mora koristiti *cs*. Za glas *ć* koristio se znakom *ch*, a isticao je da oni koji koriste takav glas kao *chi* griješe. Zalagao se i za pisanje znaka *nj* umjesto znaka *gn* (*govorenje*, a ne *govoregne*), tražio je raznoliko pisanje znakova *gj* i *dj*, a posebnu pozornost posvetio je pisanju znaka *š* osuđujući one koji ga pišu znakom *ss*, *sc* ili *sh*. Jasno je vidljivo da je Šime Starčević želio jedinstveni književni jezik za sve i da je njegovao bogatstvo jezika o kojemu je tako odlično i pisao.

5.6. Grafija

Uz hrvatski jezik, u Dalmaciji se koristio već spomenuti talijanski jezik. Hrvatskim jezikom pisali su se oglasi, ali nastava se odvijala na talijanskome. Kako bi se pravni spisi mogli pisati na narodnome jeziku, bila je potrebna reforma. Stoga je 1820. godine okupljena komisija koja je imala zadatak reformirati latiničku grafiju tj. oblikovati jedinstveni pravopis. U komisiji su se nalazili F. M. Appendini, M. Bobrowski, B. Mihaljević, N. D. Budrović te P. Miošić, navodi Vince (2002). F. M. Appendini bio je poznati gramatičar koji je napisao poznata djela i rasprave o jeziku, te je bio na čelu komisije. Benedikt Mihaljević bio je profesor gramatike i isticao se u gramatici i filozofiji. Nikola Dominik Budrović bio je učitelj prava, prevoditelj talijanskih tekstova na hrvatski jezik, a bavio se i književnošću. Pavao Klement Miošić bio je profesor, govornik i osnivač knjižnice i fizikalnog kabineta u sjemeništu u Splitu. Mihajlo Bobrowski bio je svećenik, magistar teologije i filozofije, upoznat sa slavenskim literaturama i veoma cijenjeni član komisije. Komisija se okupila kako bi promijenila

grafiju, a promjena grafije prvenstveno je išla u praktičnom smjeru. Naime, željeli su učenje ilirskoga jezika olakšati prije svega učenicima, te su se iz tog razloga zalagali za pisanje glasa č. Zaključili su i da su učenicima potrebni mali rječnici jer oni veliki kvalitetni kao što su rječnici Stullija i Voltića iziskuju previše financijskih sredstava i preopširni su za učeničku dob. Ideja je bila u rječnik uvrstiti i ćirilčna i glagoljska slova kako bi učitelji mogli učenicima prenijeti što bolji izgovor glasova. Vjerovali su i da će, ako ujednače grafiju, nestati grafije kakve su se dotad upotrebljavale. Tako su primjerice pisci imali potpunu slobodu i pisali kako su htjeli. „Prednost će se reformirane grafije ostvariti i u prijevodima zakona, u pisanju osnovnih knjiga za škole, u prijevodima oglasa, uopće svim spisima pisanim latinicom na hrvatskome jeziku.” (Vince, 2002:145) Vince ukratko objašnjava i deset točaka od kojih se sastojao zapisnik o pravilima za ujednačavanje grafije u Dalmaciji. Prva točka navodi da latinska slova *a, b, d, e, f, i, j, k, l, m, n, o, p, r, t, u, v* odgovaraju ćirilskim i glagoljskim znakovima. Druga točka okarakterizirala je glas *c* kao poseban glas, treća točka navodi da će se glas *c* i dalje pisati znakom *c*, a glas *č* pisat će se kao glas *c* s repićem dolje. U četvrtoj točki objašnjava se da se za glas *ć* nastavlja koristiti znak *ch*, ali je napisana uputa kako treba izgovarati navedeni znak jer nisu bili zadovoljni ovim rješenjem. Peta točka donijela je odredbu da će se prihvatiti glas *g* onako kako su o njemu pisali Voltić i Stulli. Točnije, glasovi *gla, gle, gli, glo, glu* trebaju se čitati kao da piše *ghla, ghle, ghli, ghlo, ghlu*. Šesta točka potiče na pisanje znaka *h*, a sedma ističe kako je glas *q* nepotreban, i da je dovoljan glas *k*. U sedmoj točki za poseban znak za glas *š* odabrali su znak *ſ*, u devetoj prihvaćaju znak *x* za glas *ž*, a u desetoj točki glasu *z* odlučuju dati vrijednost izgovora glasa *z*. Inzistirali su i na tiskanju abecedara koji bi bio namijenjen osnovnim školama u Dalmaciji koji na kraju nije ostvaren. Odredbama koje je donijela komisija koristili su se za tiskanje knjiga i reforma je ujedinila Dalmaciju.

5.7. Štokavska književna praksa

U Dalmaciji se jezik sve više stabilizira, od novina i normiranja pa sve do grafije. Na kraju 18. i na početku 19. stoljeća, književnost ne stagnira samo u Dalmaciji, već i u Slavoniji. Norma u jeziku ne postoji, ali je on raznolik funkcijama, navodi Vince (2002). Matija Petar Katančić objavljuje hrvatske i latinske stihove, a na hrvatski jezik prevodi *Sveto pismo*. On je u svojim prijevodima bio samostalan, ali je koristio i starije prijevode. Prevodeći *Sveto pismo* odlučuje se za pisanje vlastitog rječnika koji nosi naziv *Pravoslovnik*. U rječniku su narodne slavonske riječi kojih se sam Katančić prisjeća iz djetinjstva, ali i riječi preuzete iz djela književnika. Katančić svojim poznavanjem narodnog jezika i prevođenjem riječi uvodi čitatelja i u slavonsku tradiciju: „tako ćemo u rječniku upoznati nazive raznih

kolača, što ih je vjerojatno sam Katančić pamtio: bazlamače, pite, gužvare, pogače... U rječniku srest ćemo se i s opisom razne odjeće s naznakom što su sve muškarci, a posebno žene nosile, te spominje: suriju, kožuh, kabanicu, prsluk." (Vince, 2002:160) Želio je napisati i gramatiku hrvatskog jezika, no ni rječnik nije dovršio do kraja. Stoga gramatiku piše Ignjat Alojzije Brlić, trgovac iz Broda koji je u slobodno vrijeme volio proučavati slavonsku gramatiku. Godine 1822. započinje s pisanjem gramatike koja nosi naziv *Slavonische Sprachlehre*. S obzirom na to da je samo u slobodno vrijeme proučavao jezik, vodio se gramatikama i rječnicima Della Belline, Reljkovića, Lanosovića, Voltića i Starčevića. U početku nije želio uzeti i Karadžićeva djela, ali kasnije ga je baš on ohrabrivao da dovrši gramatiku što prije. Gramatika je tiskana tek 1833. godine, ali nije nosila naziv *Slavonische Sprachlehre*. U gramatici se zalagao za pisanje refleksa glasa *jat* znakom *y* i predlagao je da se ćirilica, koja je bila u upotrebi, prihvati. Težio je ka prihvaćanju narodnog govora kao osnovice jezika, a čitatelji su prihvatili njegovu gramatiku. Najveći rječnik u povijesti hrvatske leksikografije napisao je Joakim Stulli. Prvi dio rječnika nosi naziv *Lexicon latino-italico illyricum*, drugi dio *Rječoslovje slovinsko-italijansko-latinsko*, a treći dio *Vocabolario italiano-illirico-latinum*. S obzirom na to da je mnogo putovao, preuzimao je narodni govor i unosio ga u svoje rječnike, a koristio se i raznim rukopisima. Služio se mnogim knjigama, pa tako u rječniku možemo pronaći i riječi iz staroslavenskog, poljskog, češkog i ruskog jezika. Rječnik, koji je bio veoma hvaljen i cijenjen, dovršio je 1782. godine. U Dubrovniku se ubrzo pojavljuje i *Grammatica della lingua illirica* koju je napisao Franje Marije Appendini. On se, kao i Della Bella, posvetio dubrovačkoj književnosti. U svojoj gramatici razlikuje tri roda, dva broja, šest padeža u jednini i sedam padeža u množini, u jednini ima jedan ablativ, a u množini dva. Uz riječi je dodavao zamjenicu ovi, ova, ovo zbog lakšeg razlikovanja padeža iako je istica da ilirski jezik nema člana, navodi Vince (2002). Pridjeve određuje prema završnom samoglasniku ili suglasniku, superlativ tvori tako da ispred komparativa ili pozitivu stavi *pri* ili *naj* (primjerice priblažen ili najb blaženiji). „Govoreći o glagolu razlikuje vremena i to prezent, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt i futur, a od načina nabraja indikativ, imperativ, subjunktiv ili konjunktiv i infinitiv. Glagol može biti u aktivnoj, pasivnoj ili srednjoj formi, zatim bezličan s aktivnim ili pasivnim značenjem.” (Vince, 2002: 171) Svoj rad posvetio je i sintaksi, pisao je o pridjevima, glagolima, imenicama, zamjenicama i brojevima, o priložima, veznicima, prijedlozima, vremenima i uzvicima. Gramatika je za ono vrijeme bila vrlo popularna te je izašla u tri izdanja.

5.8. Hrvatski kajkavski krajevi

Kao ni u Dalmaciji i Slavoniji, niti u sjeverozapadnoj Hrvatskoj krajem 18. i početkom 19. stoljeća nije povoljno razdoblje za rješavanje pitanja zajedničkog jezika. U sjeverozapadnoj Hrvatskoj pisalo se kajkavskim jezikom za koji su tada bili sigurni da se može prikloniti štokavštini. Maksimilijan Vrhovac bio je biskup koji je volio narodno blago te je želio sabrati štokavske riječi. Težio je sakupljanju poslovice, narodnih pjesama i nepoznatih riječi kako bi ih mogao zabilježiti. Vjerovao je da sve što je želio skupiti i pohraniti uvelike doprinosi razvoju domaćeg jezika. Josip Šipuš, znanac Maksimilijana Vrhovca, izdao je knjižicu *Temelj žitne trgovine*. Zanimao se za politiku, jezik i bio je veoma školovan. Žalio je što Hrvati nisu imali zajednički i jedinstveni jezik, ali ni normu koje bi se trebali pridržavati, navodi Vince (2002). Vjerovao je da se teškoće koje su tada postojale u jeziku, i različitosti koje su bile vidljive, mogu riješiti. Godine 1815. Antun Mihanović izdaje knjižicu koja pobliže opisuje činjenice o narodnom jeziku. Odnosno, težio je zamjeni latinski jezik narodnim jezikom. Vjerovao je da je korisno poznavati strane jezike, ali isto tako i da se u urede i škole mora uvesti domaći jezik. Smatrao je da je hrvatski jezik bio spreman za upotrebu. U 10. broju *Danice*, 1835. godine, objavljuje svoju prvu pjesmu pod nazivom *Horvatska domovina*, a koja postaje hrvatskom himnom. Očaran *Osmanom* Ivana Gundulića, oduševio ga je i dubrovački jezik. U sjeverozapadnoj Hrvatskoj i u Zagrebu i dalje se pisao kajkavski, ali neki pisci objavljuju na oba narječja. Piscu uz štokavski pišu i kajkavskim, kao primjerice Tituš Brezovački, a 1810. godine sve je vidljiviji utjecaj štokavskog na kajkavski. S obzirom na to da je jedinstvo jezika još uvijek bio primarni cilj, vjerovali su da će do njega doći ako se svi ujedine u pravopisu, točnije u jedinstvenoj grafiji. Godine 1783. počela je prilagodba slavonske i kajkavske grafije. Slavonska grafija bila je jednostavna mješavina kajkavske i dalmatinske grafije. Sve jasnija biva dominacija štokavske književnosti čijim se jezikom piše sve veći broj literature. Zbog svoje rasprostranjenosti nameće se kao osnova zajedničkog pravopisa i književnosti.

5.9. Utjecaj filoloških škola na standardni jezik

Kajkavski književni jezik prestao je biti standardnim jezikom sjeverne Hrvatske, njegovo mjesto zauzela je štokavica. Osnovica književnog jezika Hrvata postala je ijekavska štokavica za koju se priprema grafija. Hrvatski jezik ušao je u Sabor sredinom 19. stoljeća, a nakon toga i na sveučilišta. Do zajedničkog standarda trebalo je doći postepeno, a pojavile su se filološke škole koje su željele dovršiti posao ilirskog pokreta. Filološku školu u Zagrebu predvodio je Adolfo Veber Tkalčević, u Rijeci Fran

Kurelac, a u Zadru Ante Kuzmanić, stoga nose nazive zagrebačka, riječka i zadarska filološka škola. Krajem 19. stoljeća pojavljuje se i četvrta škola, ona hrvatskih „vukovaca“. Hrvatski književnici smatrali su da se standardni jezik treba temeljiti na ijekavskoj štokavici, navodi Moguš (2009). Tu ideju nije prihvatila ni jedna filološka škola jer su težile učvršćivanju hrvatskog jezika na tradiciji.

Ante Kuzmanić pokrenuo je sa svojim pristašama časopis *Zora dalmatinska* 1844. godine. Zajedno su smatrali kako za jedinstveni književni jezik treba odabrati samo jedan dijalekt, a težili su tome da taj dijalekt bude štokavska ikavica. Kao argument navodili su da su tim istim narječjem napisane već tada popularne knjige kao što su *Razgovor ugodni naroda slovinskog* i *Cvit razgovora naroda jezika iliričkoga aliti rvackoga*, a osvrnuli su se i na prijevod *Svetog pisma* koji je preveden ikavicom. Osim toga, vodili su činjenicom da je gramatika Šime Starčevića *Nova ricsoslovnica* pisana štokavskom ikavicom. No, nisu u potpunosti prihvatili sve grafijske ideje koje je Starčević napisao u gramatici. U časopisu *Zora dalmatinska* služili su se drugačijim znakovljem „npr. za grafem *ç* za fonem *č*, *ch* za *ć*, *ś* za *š*, *x* za *ž*“. (Moguš, 2009: 172) Antu Kuzmanića podržavao je Karadžić iako se njihove teze nisu poklapale. Karadžić se vodio mišlju da je jedan narod jedan jezik. Tvrdio je da dalmatinski Hrvati imaju jedan jezik sa Srbima, stoga oni nisu Hrvati već Srbi, navodi Moguš (2009). Kuzmanić je ubrzo shvatio Karadžićev cilj pa se, iako na početku nije prihvaćao Gajevu grafiju, naposljetku okrenuo Zagrebu. Časopis *Zora dalmatinska* nakon samo godinu dana (1845. godine) preuzima Ivan Kaznačić. U tome periodu jasno se mogao vidjeti utjecaj Zagreba jer ikavicu počinje prevladavati jekavica i uvode se slova *č*, *ć*, *š*, *ž* i *ě*. Uz *Zoru dalmatinsku* pojavljuje se i *Narodni list*, a uz nove generacije štokavska ikavica, kao prijedlog za jedinstveni jezik, ubrzo odlazi u zaborav.

Predvodnik Riječke filološke škole, Fran Kurelac, ušao je u problematiku gramatike, leksika i morfologije. Koncentrirao se na stare gramatike i okretao prošlosti, a bio je protivnik Zagrebačke filološke škole. Filološka škola bila je poznata po odbacivanju nastavka *-ah* u genitivu množine i po korištenju nulti morfema. Fran Kurelac smatrao je da osnovni jezik treba biti jezik koji je zajednički svim slavenskim jezicima. Zanimao se za arhaične oblike u riječima, za tvorbu kondicionala s oblicima *bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi* i za iste oblike za 2. i 3. lice imperativa. No, s obzirom na to da je Kurelac bio učitelj i da su njegovi sljedbenici bili uglavnom njegovi učenici, nisu imali dovoljno školovane ljude koji bi kvalitetnije obradili sve ideje, a i konkurencija je bila prevelika.

Nakon nekog vremena zadarska se filološka škola priklonila zagrebačkoj, a riječka je prestajala postojati. Cilj zagrebačke filološke škole bio je „dovršiti jezičnu standardizaciju na osnovi rezultata preporodnoga programa“. (Moguš, 2009: 177) Pripadnici zagrebačke filološke škole bili su i pripadnici ilirskoga pokreta. Vjekoslav Babukić kodificirao je hrvatski književni jezik svojom gramatikom

Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga. Jedan od najvažnijih predstavnika, Antun Mažuranić, napisao je gramatiku *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole* u kojoj opisuje novoštokavski naglasni sustav. Gramatike predstavnika zagrebačke filološke škole poslužile su mnogima kao temelj za izradu novih gramatika, pa se tako norme zagrebačke filološke škole šire na područja izvan Zagreba. Uspjeh ove škole bio je zagarantiran zbog jezikoslovaca koji su težili tradicionalnom pravopisu i povezivanju dijalektnih obilježja koja bi odgovarala svima. Najviše su se zalagali za morfološki pravopis, da genitiv množine završava nastavkom *-ah*, za zamjenu staroslavenskog znaka *jat* znakom *ě* i za pisanje znaka *er* umjesto slogotvorno *r*. *Gramatičati* zagrebačke filološke škole nadograđivali su jezična rješenja svojih prethodnika. Definiranje norme zagrebačke filološke škole prikazano je u navedenoj tablici (Mohoričić 2015, prema Macan 2019: 13-18).

Tablica 1: Definiranje norme zagrebačke filološke škole

		V. Babukić <i>Osnova slovnice slavjanske</i>	V. Babukić <i>Ilirska slovnica</i>	A. Mažuranić	A. Veber
f o n o l o g i j a	broj fonema	30 (ne razlikuje fonem /ž/; ubrojen ě)	30 (nije ubrojen ě; razlikuje fonem /ž/)	27 (ne razlikuje foneme /ž/, / /, /l/, /ñ/, iako tri potonja rabi u tekstu <i>Slovnice</i> , ubrojen fonem /ě/)	28 (ne razlikuje foneme /ž/, / / /l/, /ñ/, iako tri potonja rabi u tekstu <i>Slovnice</i> , ubrojeni fonemi /ě/ i /è/)
	slogotvor no r	<i>Er</i>	<i>Ěr</i>	<i>Ěr</i>	<i>èr</i> ; od 1876. godine <i>r</i>
	status jata	<i>ě > je</i> (slobodan izgovor u pjesništvu)	<i>ě > ie</i> (dug slog); <i>je</i> (kratak slog)	<i>ě > ie</i> (dug slog); <i>je</i> (kratak slog) (dvosložan izgovor u narodnim pjesmama)	<i>ě > ie</i> (dug slog); <i>je</i> (kratak slog); od 1876. godine <i>ě</i> se bilježi kao <i>ie</i> ; <i>je</i> .
	palatalni	<i>č; t j, ć = ć;</i>	<i>č; ć, (tj) = ć;</i>	<i>č; tj, ć = ć; dj /gj</i>	<i>č; tj, ć = ć; dj</i>

¹Macan, M. (2019). *Norma Zagrebačke filološke škole u književnim dijelima s kraja 19. stoljeća (na primjeru djela Dvie pripoviesti (1897) Vjenceslava Novaka).*

sug.	<i>d j= đ; l j, n j, š; ž</i>	<i>dž; dj = đ; lj; nj, š; ž</i>	<i>= đ; lj; nj; š; ž</i>	<i>= đ; lj; nj; š; ž</i>
Alternaci je	opisane; nisu imenovane	opisane; nisu imenovane	opisane; nisu imenovane (zijejv?)	opisane; imenovane samo vokalne glasovne promjene
akcenatsk i sustav	<u>troakcenatski</u> <i>à</i> (kratki) <i>á</i> (<i>oštri</i>) <i>â</i> (<i>zavinjeni</i>)	<u>troakcenats ki</u> <i>à</i> (teški) <i>á</i> (<i>oštri</i>) <i>â</i> (<i>zavinjeni</i>)	<u>čtetveroakcenatsk i</u> <i>à slabi težki</i> (kratkouzlazni) <i>á</i> (<i>oštri</i>) (dugosilazni) <i>â zavinuti</i> (dugouzlazni) <i>ã</i> (<i>jaki težki</i>) (kratkosilazni)	<u>čtetveroakcena tski</u> <i>à proteški</i> (kratkouzlazni) <i>á</i> (<i>oštri</i>) (dugosilazni) <i>â zavinuti</i> (dugouzlazni) <i>ã</i> (<i>jteški</i>) (kratkosilazni)
vrste riječi	Ime (<i>samostavno, pridavno i brojno ime</i>), zaima, glagolj, pričastje, predlog, prislov, veznik, medmetak	samostavnič ki red (<i>samostavni k / samostavno ime; pridavnik / pridavno ime / priděvak; brojnik / brojno ime; zaima; predlog</i>); glagoljski red (<i>glagolj; prislov; veznik</i>)	imena (<i>samosatvno i pridavno ime [brojno ime i zaima]</i>), glagolji, čestice (<i>prislovi, predlozi, veznici, umetci</i>)	imena (<i>samostavnik i pridavnik [brojnik i zaima]</i>), glagolji, čestice (<i>prislovi, predlozi, veznici, umetci</i>)
broj	jedinina, množina, dvojina			
dekl. Obrasci	tri dekl. obrasca prema nastavku G jd.			
G mn. imenica	<i>-Ø, -ah, -ov, -ev, -ih</i>	<i>-Ø, -ah, -ih</i>	<i>-āh, -īh</i>	<i>-āh, -īh</i>

DLI mn.	nesinkretizirani likovi
---------	-------------------------

m o r f o l o g i j a	imenica				
	nenaglaše ni lik A jd. zamjenic a ona	<i>Ju</i>			
	V u imeničko j deklinacij i pridjeva	- (Babukić ne piše vokativ ni u određenih pridjeva)	+	+	+
	G mn. i L mn. u pridjevsk o- zamjenič koj deklinacij i	Sinkretiziran			
	navesci u pridjevsk o- zamjenič koj deklinacij i	<i>G jd. zdravoga D jd. zdravomu L jd. zdravom I jd. zdravim</i>	<i>G jd. zdravoga D jd. zdravomu L jd. zdravom I jd. zdravim</i>	<i>G jd. žutoga D jd. žutomu L jd. žutom I jd. žutim</i>	<i>G jd. žutoga D jd. žutomu L jd. žutom I jd. žutim</i>
	dekl. brojeva	dekliniraju se brojevi od jedan do četiri	dekliniraju se brojevi od jedan do četiri	dekliniraju se svi brojevi	dekliniraju se brojevi od jedan do četiri
	konjug. obraci	6 razreda po infinitivnoj osnovi	6 razreda po infinitivnoj osnovi	2 razreda: glagoli kojima osnova završava na suglasnik te glagoli kojima osnova završava na samoglasnik	6 razreda po infinitivnoj osnovi

	futur egzaktni	-	<i>bit ću bio</i>	<i>bit ću kupovao</i>	<i>bit ću kupovao</i>
	neosobni, nepraviln	-	izdvojene kategorije	izdvojene kategorije	izdvojene kategorije
	i i manjkavi glagolji		glagola kojima se zaključuje morfologija glagola	glagola kojima se zaključuje morfologija glagola	glagola kojima se zaključuje morfologija glagola
tvorbena riječi	tvorbena načini	-	-	izdvojenje i slaganje	izvadjanje i sastavljanje (parateza i sinteza)
sintaksa	sedam pravila koja ne prelaze granicu sintagme		<i>o prostom stavku (jednostavna rečenica)</i>	-	<i>skladnja slaganja (opisuje rečenicu i njezine dijelove)</i>
			<i>o sastavljenoj stavku (složena rečenica)</i>		<i>skladnja djelovanja (sintaksa oblika i vrsta riječi)</i>
			<i>o višestručno sastavljenoj stavku ili periodu (višestruko složena rečenica)</i>		<i>skladnja porednja (red riječi)</i>

P r a v o p i s		morfonološki pravopis	morfonološki pravopis	morfonološki pravopis (na teorijskoj razini dopušta i neka rješenja fonološkog pravopisa)	morfonološki pravopis
n a z i v l j e	jezične razine	- <i>skladnje</i>	<i>glasoslovje</i> (fonetika i fonologija), <i>rečoslovje</i> (morfologija i naznake tvorbe riječi), <i>stavkoslovje</i> (sintaksa)	<i>rečoslovje</i> <i>pregibanje reči,</i> <i>tvorenje pregibivih reči</i> (skladnja)	<i>rečoslovje</i> (<i>glasoslovje,</i> <i>likoslovje,</i> <i>tvorenje reči</i>), <i>skladnja</i>
	Gramatika	Slovnica			
	vrste riječi	<i>samostavno ime, pridavno ime, brojno ime, zaima, glagolj, pričastje, predlog, prislov, veznik, medmetak</i>	<i>samostavnik / samostavno ime, pridavnik / pridavno ime / priděvak, brojnik / brojno ime, zaima, predlog; glagolj, prislov, veznik</i>	<i>samostavno ime, pridavno ime, brojno ime, zaima, glagolj, prislov, predlog, veznik, umetak</i>	<i>samostavnik, pridavnik, brojnik, zaima, glagolj, prislov, predlog, veznik, umetak/uzkličnik</i>

padeži	<i>Imeniteljni (Nominativus); Roditeljni (Genitivus); Dateljni (Dativus); Tužiteljni (Accusativus); Zvateljni (Vocativus); Skazateljni (Praepositionalis v.</i>	<i>Nominativ (imaniteljni padež); Genitiv (roditeljni padež); Dativ (dateljni padež); Akuzativ (tužiteljni padež); Vokativ (zvateljni padež);</i>	<i>imateljni ili nominativ; roditeljni ili genitiv; dateljni ili dativ; tužiteljni ili accusativ; zvateljni ili vocativ; mēstni ili local; orudni ili instrumental</i>	<i>nominativ genitiv dativ akuzativ vokativ prepozicional instrumental</i>
--------	---	---	--	--

	<i>Localis); Tvoriteljni (Instrumentalis Sociativus)</i>	<i>Praepositional (predložni padež); Instrumentalis (tvoriteljni padež)</i>		
kategorija broja	<i>jednbrojnik, dvobrojnik, višebrojnik</i>	<i>broj jedinstveni, broj dvojstveni, broj množtveni</i>	<i>jednbroj, dvobroj, višebroj</i>	<i>singular, dual, plural</i>
rod	<i>Spol</i>			

6. ZAKLJUČAK

Hrvatski jezik službeni je jezik u Republici Hrvatskoj od 1843. godine. Hrvatski standardni jezik propisan je normativnim priručnicima: rječnikom, gramatikom i pravopisom. Hrvatski standardni jezik zbog svoje jedinstvenosti na određenome prostoru, najčešće na području jedne države, svoju primjenu ima u državnoj i javnoj upravi, školstvu i javnoj komunikaciji. Hrvatskim se standardnim jezikom ovladava tako da se nauče njegova pravila na svim jezičnim razinama. On je autonoman, normiran, višefunkcionalan, stabilan u prostoru i stabilan u vremenu. Hrvatski jezik širi je pojam jer podrazumijeva, uz standardni jezik, i sva tri narječja, odnosno sve dijalekte i njihove mjesne govore kao konkretne realizacije apstraktnih dijalekata i narječja, i sve gradske govore (razgovorni jezik, žargone, tajne jezike).

U hrvatskome jeziku postoje tri narječja: štokavsko, kajkavsko i čakavsko. Štokavsko narječje naziv je dobilo prema upitnoj zamjenici *što*. Temelj je hrvatskoga standardnog jezika. Štokavsko narječje najrasprostranjenije je narječje i njime se govori na području Slavonije, Baranje, Banovine, Like, u nekim dijelovima Dalmacije, Gorskom kotaru i Žumberku. Kajkavsko narječje dobilo je naziv prema upitnoj zamjenici *kaj* i njime se govori u Podravini, Posavini, Međimurju, Moslavini, Zagrebu i okolici, Hrvatskome zagorju, Prigorju, Turopolju, Pokuplju, te dijelu Gorskog kotara i Žumberka. Čakavskim narječjem govori se na području Istre, Hrvatskog primorja, na otocima, u Dalmaciji, Lici, Gorskom kotaru i Žumberku. Čakavci koriste upitnu zamjenicu *ča* ili *ca* za živo, a *ki* za neživo.

Hrvatska pisana kultura bilježi tri pisma kojima su se koristili Hrvati; glagoljicu, ćirilicu i latinicu. Glagoljica je najstarije pismo Slavena čiji je začetnik Ćiril. Koristila se sve do 19. stoljeća i njome se bilježi starohrvatski jezik, uglavnom na čakavskome narječju. Glagoljicom su napisani mnogi zakoni, brevijari i misali. Ćirilica se pojavila na prijelazu iz 11. u 12. stoljeće. Poznata je i pod imenom hrvatska bosančica, a njome su pisani spomenici i pravni tekstovi sve do 19. stoljeća. Latinica je prvo pismo kojim su pisali Hrvati, a prevladala je u 19. stoljeću potisnuvši ćirilicu.

Prema Brozoviću (2008: 33) povijest hrvatske književnosti dijeli se na dva razdoblja, predstandardno razdoblje i standardno razdoblje. Predstandardno razdoblje traje od 9. stoljeća sve do druge polovine 18. stoljeća te se dijeli na tri razdoblja. Standardno razdoblje počinje u drugoj polovini 18. stoljeća i traje do 20. stoljeća te se također dijeli na tri razdoblja. Predstandardno razdoblje donosi pismenost i književnost srednjega vijeka. Standardno razdoblje obuhvaća ilirski pokret i utjecaj filoloških škola.

Svaki standardni jezik je normiran. Norme su pravila koje određuju kakav će biti standardni jezik, a sadržane su u priručnicima kao što su rječnici, pravopisi, gramatike i jezični savjetnici. Složen proces normiranja hrvatskoga jezika započeo je u drugoj polovini 18. stoljeća. Iako je hrvatski jezik proglašen službenim tek 1843. godine (govorom Ivana Kukuljevića Sakcinskog), do tada je već bio u procesu normiranja. Gramatike koje su se godinama pisale pridonijele su normiranju i ostvarivanju jedinstvenoga hrvatskoga standardnog jezika.

Veliku važnost za hrvatski jezik kakav danas poznajemo imale su filološke škole, posebice zagrebačka na čelu s Adolfom Veberom Tkalčevićem. Željeli su dovršiti ono što su ilirskim pokretom započeli, a to je standardizirati hrvatski jezik. Novo razdoblje za hrvatski jezik počelo je potkraj 19. stoljeća u kojem su pripadnici zagrebačke filološke škole ostavili velik utjecaj i čije će ideje biti prihvaćene u standardizaciji koja slijedi u 20. stoljeću.

LITERATURA

Brozović, D. (2008). *Povijest hrvatskog književnog i standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Katičić, R. (2013). *Hrvatski jezik*. Zagreb: Školska knjiga.

Macan, M. (2019). *Norma Zagrebačke filološke škole u književnim dijelima s kraja 19. stoljeća (na primjeru djela Dvie pripoviesti (1897) Vjenceslava Novaka)*. Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A2249/datastream/PDF/view> (pristup 2.8.2022.)

Moguš, M. (2009). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Oczkova, B. (2010). *Hrvati i njihov jezik*. Zagreb: Školska knjiga.

Petrović, B. (bez dat.). *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*. http://www.knjiznicari.hr/UDK02/images/c/c1/Hrvatski_standardni_jezik.pdf (pristup 22.7.2022).

Pranjković, I. (2011). *Hrvatski jezik u 19. stoljeću*.

<https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1782&naslov=hrvatski-jezik-u-19-stoljecu> (pristup 12.8.2022).

Samadržija, M. (1999). *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

Tafra, B. *Obilježja hrvatske gramatičke norme do kraja 19. stoljeća*. // *Filologija*, 24/25 (1995) ; str. 349-354. (pristup 25.7.2022.)

Vince, Z. (2002). *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

PRILOZI

Tablica 1. Definiranje norme zagrebačke filološke škole

		V. Babukić <i>Osnova slovnice slavjanske</i>	V. Babukić <i>Ilirska slovnica</i>	A. Mažuranić	A. Veber
f o n o l o g i j a	broj fonema	30 (ne razlikuje fonem /ž/; ubrojen ě)	30 (nije ubrojen ě; razlikuje fonem /ž/)	27 (ne razlikuje foneme /ž/, / /, /l/, /ñ/, iako tri potonja rabi u tekstu <i>Slovnice</i> , ubrojen fonem /ě/)	28 (ne razlikuje foneme /ž/, / /, /l/, /ñ/, iako tri potonja rabi u tekstu <i>Slovnice</i> , ubrojeni fonemi /ě/ i /è/)
	slogotvor no r	<i>Er</i>	<i>Èr</i>	<i>Èr</i>	<i>èr</i> ; od 1876. godine <i>r</i>
	status jata	<i>ě > je</i> (slobodan izgovor u pjesništvu)	<i>ě > ie</i> (dug slog); <i>je</i> (kratak slog)	<i>ě > ie</i> (dug slog); <i>je</i> (kratak slog) (dvosložan izgovor u narodnim pjesmama)	<i>ě > ie</i> (dug slog); <i>je</i> (kratak slog); od 1876. godine <i>ě</i> se bilježi kao <i>ie</i> ; <i>je</i> .
	palatalni	<i>č; t j, ć = ć;</i>	<i>č; ć, (tj) = ć;</i>	<i>č; tj, ć = ć; dj /gj</i>	<i>č; tj, ć = ć; dj</i>

Preuzeto:² Macan, M. (2019). *Norma Zagrebačke filološke škole u književnim dijelima s kraja 19. stoljeća (na primjeru djela Dvie pripoviesti (1897) Vjenceslava Novaka).*

sug.	<i>d j= đ; l j, n j, š; ž</i>	<i>dž; dj = đ; lj; nj, š; ž</i>	<i>= đ; lj; nj; š; ž</i>	<i>= đ; lj; nj; š; ž</i>
Alternaci je	opisane; nisu imenovane	opisane; nisu imenovane	opisane; nisu imenovane (zijejv?)	opisane; imenovane samo vokalne glasovne promjene
akcenatsk i sustav	<u>troakcenatski</u> <i>â</i> (kratki) <i>á</i> (oštri) <i>â</i> (zavinjeni)	<u>troakcenats ki</u> <i>â</i> (teški) <i>á</i> (oštri) <i>â</i> (zavinjeni)	<u>čtetveroakcenatsk i</u> <i>â slabi teški</i> (kratkouzlazni) <i>á</i> (oštri) (dugosilazni) <i>â</i> zavinuti (dugouzlazni) <i>ã</i> <i>jaki teški</i> (kratkosilazni)	<u>čtetveroakcena tski</u> <i>â proteški</i> (kratkouzlazni) <i>á</i> oštri (dugosilazni) <i>â</i> zavinuti (dugouzlazni) <i>ã</i> <i>jteški</i> (kratkosilazni)
vrste riječi	Ime (samostavno, pridavno i brojno ime), zaima, glagolj, pričastje, predlog, prislov, veznik, medmetak	samostavnič ki red (samostavni k / samostavno ime; pridavnik / pridavno ime / priděvak; brojnik / brojno ime; zaima; predlog); glagoljski red (glagolj; prislov; veznik)	imena (samosatvno i pridavno ime [brojno ime i zaima]), glagolji, čestice (prislovi, predlozi, veznici, umetci)	imena (samostavnik i pridavnik [brojnik i zaima]), glagolji, čestice (prislovi, predlozi, veznici, umetci)
broj	jednina, množina, dvojina			
dekl. Obrasci	tri dekl. obrasca prema nastavku G jd.			
G mn. imenica	<i>-Ø, -ah, -ov, -ev, -ih</i>	<i>-Ø, -ah, -ih</i>	<i>-āh, -īh</i>	<i>-āh, -īh</i>

DLI mn.	nesinkretizirani likovi
---------	-------------------------

m o r f o l o g i j a	imenica				
	nenaglaše ni lik A jd. zamjenic a <i>ona</i>	<i>Ju</i>			
	V u imeničko j deklinacij i pridjeva	- (Babukić ne piše vokativ ni u određenih pridjeva)	+	+	+
	G mn. i L mn. u pridjevsk o- zamjenič koj deklinacij i	Sinkretiziran			
	navesci u pridjevsk o- zamjenič koj deklinacij i	<i>G jd. zdravoga D jd. zdravomu L jd. zdravom I jd. zdravim</i>	<i>G jd. zdravoga D jd. zdravomu L jd. zdravom I jd. zdravim</i>	<i>G jd. žutoga D jd. žutomu L jd. žutom I jd. žutim</i>	<i>G jd. žutoga D jd. žutomu L jd. žutom I jd. žutim</i>
	dekl. brojeva	dekliniraju se brojevi od jedan do četiri	dekliniraju se brojevi od jedan do četiri	dekliniraju se svi brojevi	dekliniraju se brojevi od jedan do četiri
	konjug. obraci	6 razreda po infinitivnoj osnovi	6 razreda po infinitivnoj osnovi	2 razreda: glagoli kojima osnova završava na suglasnik te glagoli kojima osnova završava na samoglasnik	6 razreda po infinitivnoj osnovi

	futur egzaktni	-	<i>bit ću bio</i>	<i>bit ću kupovao</i>	<i>bit ću kupovao</i>
	neosobni, nepraviln	-	izdvojene kategorije	izdvojene kategorije	izdvojene kategorije
	i i manjkavi glagolji		glagola kojima se zaključuje morfologija glagola	glagola kojima se zaključuje morfologija glagola	glagola kojima se zaključuje morfologija glagola
tvorbena riječi	tvorbena načini	-	-	izdvojenje i slaganje	izvadjanje i sastavljanje (parateza i sinteza)
sintaksa	sedam pravila koja ne prelaze granicu sintagme		<i>o prostom stavku</i> (jednostavna rečenica)	-	<i>skladnja slaganja</i> (opisuje rečenicu i njezine dijelove)
			<i>o sastavljenoj stavku</i> (složena rečenica)		<i>skladnja djelovanja</i> (sintaksa oblika i vrsta riječi)
			<i>o višestručno sastavljenoj stavku ili periodu</i> (višestruko složena rečenica)		<i>skladnja porednja</i> (red riječi)

P r a v o p i s		morfonološki pravopis	morfonološki pravopis	morfonološki pravopis (na teorijskoj razini dopušta i neka rješenja fonološkog pravopisa)	morfonološki pravopis
--------------------------------------	--	--------------------------	--------------------------	---	--------------------------

	jezične razine	- <i>skladnje</i>	<i>glasoslovje</i> (fonetika i fonologija), <i>rječoslovje</i> (morfologija i naznake tvorbe riječi), <i>stavkoslovje</i> (sintaksa)	<i>rječoslovje</i> <i>pregibanje rječih</i> , <i>tvorenje pregibivih rječih</i> (<i>skladnja</i>)	<i>rječoslovje</i> (<i>glasoslovje</i> , <i>likoslovje</i> , <i>tvorenje rječih</i>), <i>skladnja</i>
n a z i v l j e	Gramatika	Slovnica			
	vrste riječi	<i>samostavno ime</i> , <i>pridavno ime</i> , <i>brojno ime</i> , <i>zaima</i> , <i>glagolj</i> , <i>pričastje</i> , <i>predlog</i> , <i>prislov</i> , <i>veznik</i> , <i>medmetak</i>	<i>samostavnik</i> / <i>samostavno ime</i> , <i>pridavnik</i> / <i>pridavno ime</i> / <i>priděvak</i> , <i>brojnik</i> / <i>brojno ime</i> , <i>zaima</i> , <i>predlog</i> ; <i>glagolj</i> , <i>prislov</i> , <i>veznik</i>	<i>samostavno ime</i> , <i>pridavno ime</i> , <i>brojno ime</i> , <i>zaima</i> , <i>glagolj</i> , <i>prislov</i> , <i>predlog</i> , <i>veznik</i> , <i>umetak</i>	<i>samostavnik</i> , <i>pridavnik</i> , <i>brojnik</i> , <i>zaima</i> , <i>glagolj</i> , <i>prislov</i> , <i>predlog</i> , <i>veznik</i> , <i>umetak/uzkličnik</i>
	padeži	<i>Imeniteljni</i> (<i>Nominativus</i>); <i>Roditeljni</i> (<i>Genitivus</i>); <i>Dateljni</i> (<i>Dativus</i>); <i>Tužiteljni</i> (<i>Accusativus</i>); ; <i>Zvateljni</i> (<i>Vocativus</i>); <i>Skazateljni</i> (<i>Praepositionalis</i> v.	<i>Nominativ</i> (<i>imeniteljni padež</i>); <i>Genitiv</i> (<i>roditeljni padež</i>); <i>Dativ</i> (<i>dateljni padež</i>); <i>Akuzativ</i> (<i>tužiteljni padež</i>); <i>Vokativ</i> (<i>zvateljni padež</i>);	<i>imateljni ili nominativ</i> ; <i>roditeljni ili genitiv</i> ; <i>dateljni ili dativ</i> ; <i>tužiteljni ili accusativ</i> ; <i>zvateljni ili vocativ</i> ; <i>městni ili local</i> ; <i>orudni ili instrumental</i>	<i>nominativ</i> <i>genitiv</i> <i>dativ</i> <i>akuzativ</i> <i>vokativ</i> <i>prepozicional</i> <i>instrumental</i>

		<i>Localis); Tvoriteljni (Instrumental is c. Sociativus)</i>	<i>Praeposicio nal (predložni padež); Instrumenta l (tvoriteljni padež)</i>		
	kategorij a broja	<i>jednbrojnik, dvobrojnik, višebrojnik</i>	<i>broj jedinstveni, broj dvojstveni, broj množtveni</i>	<i>jednbroj, dvobroj, višebroj</i>	<i>singular, dual, plural</i>
	rod	<i>Spol</i>			

IZJAVA O IZVORNOSTI DIPLOMSKOG RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)